

РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ ЯК УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ

Володимир Нежиборець,
*учений секретар НДІ інтелектуальної власності
АПрН України, кандидат економічних наук*

Фундаментальні дослідження сучасного соціально-економічного і політичного менеджменту показують, що нині науково-технологічні інновації відіграють вирішальну роль у формуванні та підвищенні конкурентоспроможності виробництва.

Своєю чергою, проблема підвищення конкурентоспроможності в усьому розмаїтті її аспектів стосується практично всіх сторін життя суспільства й, у зв'язку з цим, постійно перебуває в центрі уваги державних діячів і ділових кіл усіх розвинених країн світу. У США, наприклад, при президенті створено відповідний спеціальний комітет, а у 1988 р. конгрес США прийняв "Комплексний закон про торгівлю і конкурентоспроможність" [1].

Вивести ідею конкурентоспроможності України на передній край національної свідомості було запропоновано ще у 2005 році. На нараді з питань соціально-економічного становища в країні, що проходила 26 вересня 2005 р., головою громадської організації "Рада конкурентоспроможності України" Ю. Полунєєвим було звернуто увагу на розробку концепції про конкурентоспроможність як нової моделі економічної політики та заплановано створити при Президенті України

Раду національної конкурентоспроможності [2].

Сьогодні, як ніколи, якість влади, лідерства та управління є найважливішим чинником конкурентоспроможності країни.

Прикладом може служити практично вся *Скандинавія*, яка своїм високим рейтингом конкурентоспроможності *кидає виклик* усталеному стереотипу, що країни з високими податками і надзвичайно розвиненою системою соціального забезпечення (тобто з високим соціальним навантаженням на бюджет), *країни так званого соціального капіталізму, не можуть бути конкурентоспроможними.*

Однією з *головних конкурентних переваг* Скандинавських країн експерти називають *високу якість політичного й макроекономічного управління, яка забезпечує "соціальну згуртованість" населення, стабільність і передбачуваність бізнес-середовища*, низький рівень інфляції та профіцит держбюджету, низький рівень корупції, сприятливий ґрунт для динамічного зростання інновацій і малого бізнесу, *пріоритетного розвитку науки та освіти* [2].

У даний час ключовим чинником розвитку економіки є інтелектуальні

ресурси (*інтелектуальний капітал*). Від ефективного використання інтелектуальної власності багато в чому залежить і *конкурентоспроможність* країни на світових ринках високотехнологічної продукції. Саме вона, як показує зарубіжний досвід, підвищує продуктивність господарської діяльності, забезпечуючи динамічний розвиток економіки.

В умовах переходу до інноваційної моделі економічного розвитку одним із основних чинників його реалізації стає наявність фахівців-професіоналів у сфері управління інноваційним процесом на всіх рівнях господарської системи.

Досвід сьогодні показує, що відсутність інноваційного мислення, інноваційної культури в суспільстві та сучасних креативних знань стримує розвиток наміченого курсу. На думку українських вчених,¹ особливе занепокоєння викликає неадекватність наявних керівників різних рівнів викликам глобальної економіки. З цих позицій перед вищою освітою постає актуальне завдання: навчити студентів мислити і діяти категоріями інноватики, пристосовуючи принципи академічності та методичної практичності, які можна реалізувати через кооперацію вчених та освітян, спроможних сформулювати сучасні знання та навички. Досягти цього можливо на основі застосування новітньої освітньої технології — інтеграції потенціалу академічної науки та вищої школи.

Державна політика в сфері вищої освіти повинна орієнтуватись на перевірені світовою практикою моделі НІС, що функціонують у ринкових умовах, де особливу значимість має організація передання наукових роз-

робок із сфери одержання знань у виробництво, а досягається це за допомогою створення ринку об'єктів інтелектуальної власності та інноваційної інфраструктури. Остання повинна включати технопарки, бізнес-інкубатори, інноваційно-технологічні центри, центри трансферу технологій, консалтингові фірми, фінансові та інші структури.

Проте у вітчизняній економіці інтелектуальна власність ще не зайняла гідного місця і реалізується вельми неефективно. Промислові підприємства не повною мірою використовують результати інтелектуальної діяльності, від чого інноваційна активність виробничої сфери України залишається поки вкрай низькою. Більш того, практика свідчить, що як в цілому по країні, так і окремих її регіонах, деякі важливі показники мають тенденції до зниження.

Аналіз стану розвитку інноваційної діяльності в Україні дає змогу відзначити, що останніми роками понад 80% промислових підприємств не займаються інноваційною діяльністю. Питома вага підприємств, що *займались інноваційною діяльністю*, зменшилась з 18% у 2000 р. до 14,2% — у 2007 р. Із них витрачали кошти: на дослідження і розробки — 4,6% (2000 р. — 4,6%, 2005 р. — 3,2%), на придбання нових технологій — 1,2% (2005 р. — 1,1%).

Із загального обсягу витрат на *інноваційну діяльність* на дослідження і розробки у 2007 р. витрачено всього 9,1% (2000 р. — 15,1%, 2005 р. — 10,6%), на придбання зовнішніх знань (нових технологій, у т. ч. виключних майнових прав власності на винаходи, корисні моделі, промисло-

¹ Аналітична записка ДУ “Інститут економіки та прогнозування” від 08.10.2008 р. №135-13/892

ПРАВО ТА ІННОВАЦІЇ

ві зразки, товарні знаки, які придбано у зв'язку з проведенням підприємством інновацій, інжинірингових, консалтингових послуг) — 3,0% (у 2005 р. — 4,2%) [10].

Недостатня активність в Україні конкурентних переваг, які базуються на використанні *високотехнологічних розробок*, призводить до значної ризиковості капітальних вкладень у цю сферу, що гальмує відповідне спрямування грошових потоків. За розрахунками науковців, в Україні 75% інвестицій спрямовується у III технологічний уклад і тільки 20% і 4,5% у IV і V відповідно. У технологічній частині капітальних вкладень (технічне переозброєння і модернізація) теж домінує III технологічний уклад — 83%, і тільки 10% припадає на IV [11,12].

Це підтверджується такими даними: кількість промислових підприємств, що *впроваджували інновації*, зменшилась з 14,8% у 2000 р. до 11,5% у 2007 р., з них впроваджували нові технологічні процеси — 5,0% (у 2000 р. — 4,1%), освоювали виробництво нових видів продукції — 5,5% (13,7%), із них нових видів техніки — 1,7% (2,0%) [10].

Таке становище стало наслідком суттєвих змін в характері і обсягах фінансування науково-технологічної сфери діяльності.

Так, загальний обсяг фінансування наукових досліджень і розробок у 2007 р. становив 0,86% у сукупному ВВП (1990 р. — 3,1%, 2000 р. — 1,2%, 2006 р. — 0,96%). Частка коштів державного бюджету, що спрямовується на науку, у сукупному ВВП у 2007 р. склала 0,39% (2003-2005 рр. — 0,4-0,42%).

Дещо *збільшився* обсяг фінансування за рахунок держбюджету і місцевих бюджетів:

- на *наукові і науково-технічні роботи*: 2007 р. — 46,2% (2000 р. — 30%, 2005 р. — 34,2%), власні кошти склали — 8,5% (2000 р. — 3,0%, 2005 р. — 6,5%);
- на *інноваційну діяльність*: 2007 р. — 1,4% (2000 р. — 0,5%, 2005 р. — 0,8%).

У той же час *зменшився* обсяг фінансування за власні кошти: 2007 р. — 73,7% (2000 р. — 79,6%, 2005 р. — 87,7%) [10].

Взагалі, тільки 3,9% від загальної кількості інноваційно активних підприємств фінансуються за рахунок держбюджету і місцевих бюджетів.

Це призвело до того, що в промисловому комплексі України домінують виробництва третього та четвертого технологічних укладів (важке машинобудування, виробництво і прокат сталі, суднобудування, кольорова металургія, органічна та неорганічна хімія), частка яких разом становить від 75% до 94%. П'ятий уклад (комп'ютеризація, інформатизація, сучасні галузі електротехнічної промисловості і приладобудування, авіаційна, медична, хімічна, фармацевтична промисловість) не перевищує 6-10%, шостий (мікробіологічна промисловість, наукоємна і високотехнологічна медична техніка, види діяльності, засновані на біотехнологіях, генній інженерії) — 0,6-1% [13,14,15].

Цей факт також підтверджують оцінки авторитетних міжнародних експертів [3, 4, 5, 6, 7, 8].

За їх оцінками, рейтинг української економіки в цілому є доволі низьким, а саме:

- за рейтингом глобальної *конкурентоспроможності (GCI rank)*, згідно із доповіддю Всесвітнього економічного форуму "The Global Competitiveness Report 2008-

2009" (станом на 08.10.2008 р.) Україна займає 72-е місце у світовому рейтингу конкурентоспроможності економік (у 2007 р. — 73-е місце);

- за рейтингом конкурентоспроможності, згідно з розрахунками Інституту розвитку менеджменту в Лозанні (IMD-Lausanne) "World Competitiveness Yearbook — 2007", серед 55 прорейтингованих країн Україна посідала у 2008 р. — 48-е місце (2007 р. — 54-е).

За даними IMD-Lausanne, найбільшого удару рейтингу України завдали такі чинники, як різке зростання інфляції, мала частка ВВП на душу населення, велика енергоємність виробництва:

- за рейтингом у сфері інновацій — на 73-75 місцях, розділяючи його із Пакистаном і Єгиптом²;
- згідно з індексом мережевої готовності — на 75-му місці (Росія — на 70-му)²;
- за рейтингом глобалізації — 42-е місце (рік тому — 39-е). При цьому Україна увійшла до десятки найбільш глобалізованих країн за одним критерієм — "членство у міжнародних організаціях"².

Варто відзначити, що за останній рік Україна також *опустилася* в рейтингу: ефективності економіки (із 43-ого на 50-те місце), ефективності урядових структур (із 48-ого на 52-ге), ефективності бізнесу (з 46-ого на 52-ге місце)².

Стає очевидним, що основним чинником, який робить нашу країну неконкурентоспроможною в сьогоденішньому глобальному світі, є уповільнення інноваційної діяльності.

На думку українських вчених [9], пояснюється це як *об'єктивною* тенденцією до затухання інноваційних процесів без належної інвестиційної підтримки внаслідок використання науково-технологічних надбань попередніх років, так і *суб'єктивним чинником* — відмовою економічних суб'єктів від декларування (справжніх чи фіктивних) інноваційних продуктів, оскільки через відсутність інноваційних пільг це декларування має сенс лише для спеціалізованих структур на зразок технопарків. Слід також наголосити на тому, що значна частка інновацій, як і інвестицій, здійснювалася у галузях, які мають невисоку інноваційну спрямованість [9].

Це свідчить про відсутність формування у виробничому секторі передумов активізації інноваційної діяльності, реалізація яких залежатиме як від сприятливості макроекономічної кон'юнктури, так і від виваженості державної політики.

Висновки

1. Інновації так і не стали засобом підвищення конкурентоспроможності. Оцінка вартості інтелектуальних благ відбувається на деформованому ринку, відірвано від потенційного економічного ефекту завдяки впровадженню інновації. Це викривляє стимули для удосконалення виробництва інтелектуального продукту — основи інновації.

2. Підсумки інвестиційного та інноваційного розвитку України останніх років засвідчують підвищення ролі цілеспрямованої державної політики, орієнтованої на підтримку цілісності інноваційного процесу — від наукової розробки до інвестування масового виробництва.

² Дані за 2007 р.

ПРАВО ТА ІННОВАЦІЇ

3. Тенденції інноваційної діяльності останніх років засвідчують *необхідність* державної підтримки фінансової політики у виробничій сфері та спрямування її у русло стратегічних структурних пріоритетів на формування сучасних чинників конкурентоспроможності національної економіки.

4. Рівень використання інновацій вкрай незадовільний. В Україні проблема конкурентоспроможності вітчизняної продукції є значно гостріша, ніж у промислово розвинених державах. Про це свідчать, зокрема, результати аналізу статистичних даних Держкомстату України та ООН, виконаного фахівцями Інституту економіки та прогнозування НАН України. Нині Україна має низький рівень конкурентоспроможності машинно-технічної та іншої наукомісткої продукції (тільки в 1,8% створених зразків їхній технічний рівень перевищує світовий); незначні розміри експортного потенціалу (експорт продукції, що припадає на душу населення в Україні, становить \$0,2-0,3 тис., у той час як у розвинених країнах — \$2,0-5,6 тис.); низький рівень "інтелектуалізації" експорту (у структурі експорту України більше ніж 80% становлять сировина і напівфабрикати).

5. Узагальнення вітчизняного і зарубіжного досвіду у вирішенні завдань щодо досягнення конкурентоспроможності виробництва свідчить про те, що ця проблема за своєю важливістю і складністю належить до національних проблем, які повинні вирішуватися на всіх рівнях управління економікою і насамперед — на державному.

Однак в Україні дотепер не здійснюються на національному рівні будь-які спеціальні заходи для вирішення цієї проблеми. Немає закону, що регламентував би правові основи щодо підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняної продукції і послуг на різних рівнях управління. Більше того, Україна не має не тільки спеціального закону про конкурентоспроможність, а навіть концепції державної політики щодо забезпечення конкурентоспроможності і відповідної програми уряду, які визначали б основні цілі, напрямки, принципи, форми і методи її здійснення, а також необхідність створення відповідної законодавчої та інституційно-організаційної бази державної підтримки і стимулювання підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняної продукції (послуг).

6. Відносно невисокий рівень витрат на НДДКР національних товаровиробників говорить про обмеженість попиту на наукові розробки з боку реального сектора економіки, внаслідок чого інноваційні процеси відбуваються у досить обмежених масштабах. За результатами аналізу статистичних даних Держкомстату України, виконаного фахівцями Інституту економіки та прогнозування НАН України³, в економіках високорозвинених країн співвідношення коштів держави і бізнесу у фінансуванні науки складає співвідношення 1-2 та 9-8 відповідно. У фінансуванні технічних наук перевага надається фінансовому забезпеченню наукового обслуговування виробництва машин та устаткування, приладобудування, електроніки. Близько 40%

³ Аналітична записка ДУ "Інститут економіки та прогнозування" від 08.10.2008 р. №135-13/892

витрат спрямовується на створення ресурсозберегаючих технологій. Така політика фінансування створення нових знань у сфері науково-технічної діяльності забезпечує формування пріоритетних науково-тех-

нічних розробок та їх трансформацію у інноваційне використання в майбутньому. ♦

Список використаних джерел:

1. Інноваційна спрямованість інвестицій. [Електронний ресурс]: <http://ukr-ref.com.ua/index.php?id=MTc2Nw==&g=4>
2. Полунеев Ю. Зубожіння політикуму як чинник неконкурентоспроможності країни. // Дзеркало тижня. — №39 (567) 8 — 14 жовтня 2005. — [Електронний ресурс]: <http://www.dt.ua/1000/1030/51450/>
3. Всесвітній економічний форум "The Global Competitiveness Report 2007-2008" [Електронний ресурс]: (http://rpl.net.ua/2007/10/31/ukranska_konkurentospromozhnst_na_73_m-sc_u_svt.html)
4. Розрахунки Інституту розвитку менеджменту в Лозанні (IMD-Lausanne) — World Competitiveness Yearbook-2007. [Електронний ресурс]: <http://www.imd.ch/research/publications/wcy/upload/scoreboard.pdf>; http://www.imd.ch/research/publications/wcy/upload/Overall_ranking_5http://www.imd.ch/research/publications/wcy/upload/criteria.pdf.
5. Конкурентоспособность РФ недооценили. [Електронний ресурс]: www.finmarket.ru/z/nws/hn.asp?id=841345
6. [Електронний ресурс]: <http://rating.rbc.ru/article.shtml?2007/06/04/31506802>.
7. [Електронний ресурс]: <http://rating.rbc.ru/article.shtml?2007/05/22/31488936>; http://rating.rbc.ru/articles/2008/10/09/32159490_tbl.shtml?2008/10/09/32159460
8. Розрахунки журналу "Foreign Policy" // "Рейтинг глобалізації". [Електронний ресурс]: <http://www.podrobnosti.ua/print/society/2007/10/30/468962.html>.
9. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації // Я.А. Жаліло, Я.Б. Базілюк, Я.В. Белінська та інші.; За ред. Я.А. Жаліла. — К.: НІСД, 2005. — С. 332.
10. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Стат. зб. / Держкомстат України. За відповідні роки.
11. Інноваційний розвиток в Україні: наявний потенціал і ключові проблеми його реалізації // Нац. безпека і оборона. №7. — 2004, — С.10.
12. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації // Я.А. Жаліло, Я.Б. Базілюк, Я.В. Белінська та інші.; За ред. Я.А. Жаліла. — К.: НІСД, 2005. — С. 330.
13. Ключев А. Тільки переведення економіки на інноваційний режим є гарантією сталого розвитку держави // Урядовий кур'єр. 28 квітня. — 2004.
14. Семиноженко В. Україна в координатах постіндустріального світу / День. 14 жовтня. — 2004. [Електронний ресурс]: <http://dialog.org.ua/ru/material/full/5/1888>.
15. Пирожков С.І. Моделі і сценарії структурно-інноваційної перебудови економіки України /Інвестиційно-інноваційна стратегія розвитку національної економіки: Зб. наук. пр. /ОІЕ НАН України, відп. ред. А.І. Сухоруків — К., 2004. — С. 45.